DOI: https://doi.org/10.36059/978-966-397-661-7-31

ДИТИНСТВО ПІД ПРИЦІЛОМ: ПОРУШЕННЯ ПРАВ ДИТИНИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ

Сухарєва Анна Олександрівна,
кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри адміністративної діяльності поліції
Одеського державного університету внутрішніх справ,
вул. Успенська, 1, м. Одеса, 65014, Україна

Волошанівська Тетяна Володимирівна,
доктор юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінально-правових дисциплін
Інституту права та безпеки
Одеського державного університету внутрішніх справ,
вул. Успенська, 1, м. Одеса, 65014, Україна

Вступ

Захист прав та найкращих інтересів дітей є пріоритетною складовою міжнародного та національного законодавства. Національне та міжнародне право у цьому напрямку є достатньо комплексне й на належному рівні регулює та забезпечує права дітей в Україні, а саме: право дитини на життя, охорону здоров'я, соціальний розвиток, освіту, право на виховання у сім'ї тощо. Однак, повномасштабне вторгнення рф на територію нашої країни зумовили виникнення нових суспільних відносин з якими ми раніше не стикалися і відповідно почали діяти ті нормативно-правові акти потреби у застосуванні яких раніше не було. В свою чергу, в реаліях сьогодення реалізація механізмів захисту прав дитини є ускладненою та проблематичною, а в деяких випадках взагалі неможливою, що не відповідає міжнародним стандартам, у зв'язку з особливими умовами – військовою агресією. Попри наявність законодавства, що регулює права дитини в умовах воєнного стану, його практична реалізація залишається ускладненою, а окремі гарантії фактично не виконуються. Де-юре (De jure – лат.) законодавство передбачає належне регулювання прав дитини в умовах воєнного стану, однак де-факто (De facto – лат.) значна частина цих норм не реалізується на практиці.

Проблема реалізації прав дитини в умовах воєнного стану є найбільш пріоритетною у вітчизняній правовій науці. Особливої гостроти набувають дослідження, присвячені захисту прав та законних інтересів дітей та шляхи їх забезпечення з урахуванням сучасних викликів сьогодення. Здійснення аналізу законодавчого забезпечення та розроблення ефективних механізмів захисту прав дітей, які проживають в умовах війни вимагає ґрунтовної методологічної бази. Ця стаття є логічним продовженням наукових праць вітчизняних науковців, так, Джуган В. О. зазначає, що національним та міжнародним законодавством передбачено механізми захисту прав дітей під час воєнних дій, однак якщо одна зі сторін не виконує зобов'язання, то реалізувати їх складно[1088]. Особливий внесок у дослідженні проблем захисту прав дітей під час воєнного стану зробили Корнієнко М. В., Сухарєва А. О., у межах актуальної теми «Дотримання та захист прав дітей в умовах воєнного стану: роль поліцейських ювенальної превенції». Наукове дослідження спрямоване визначити проблеми які виникають під час діяльності підрозділів ювенальної превенції у період воєнного стану. Автори проаналізували нормативно-правові акти що регулюють питання захисту прав дітей в умовах воєнного стану. Акцентовано увагу, що сторони конфлікту зобов'язані дотримуватись норм міжнародного гуманітарного права, проте, з огляду на ситуацію сторона країни агресора абсолютно не дотримується загальнообов'язкових міжнародних норм[1089]. Ніколайчук С. стверджує, що порушені права дітей мають бути відновлені та захищені за допомогою національних та міжнародних інституцій. Країна не ізольована від проблем дітей, в умовах війни необхідно терміново прийняти законодавче регулювання деяких питань захисту прав дітей, які неможливо вирішити за існуючого загального порядку в мирний час[1090].

Попри значний доробок, у науковій публікації автори по новому вивчає та деталізує загрози з якими зустрічаються діти під час війни. Надає змістовні пропозиції щодо шляхів удосконалення правових засобів захисту наймолодших українців.

[1088] Джуган В. О. Проблеми захисту прав дітей під час воєнних дій в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал.* № 8/2022. С. 63–67. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-8/12

[1089] Корнінко М. В., Сухарєва А. О. Дотримання та захист прав дітей в умовах воєнного стану: роль поліцейських ювенальної превенції. *Південноукраїнський правничий часопис.* № 3. 2023. С. 9–13. DOI: https://doi.org/10.32850/sulj.2023.3.2

[1090] Ніколайчук С. Захист прав дітей в умовах воєнного стану: проблеми теорії та практики. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2022. № 4. С. 94–105. DOI: 10.31733/2078-3566-2022-4-94-105

1 Законодавче врегулювання захисту прав дітей в умовах воєнного стану

Під час захисту прав дітей в умовах воєнного стану суб'єкти захисту повинні застосовувати у своїй діяльності комплекс міжнародних стандартів. Особливу увагу хочемо приділити деталізації деяких з них, а саме: *Конвенція ООН про права дитини, 1989 р. (щодо участі дітей у збройних конфліктах)* – заборона дітей, які не досягли 15-річного віку брати участь у збройних конфліктах; заборона призову дітей; заборона у вербуванні осіб, які досягли 15-річного віку[1091]. *Конвенція про захист цивільного населення під час війни (Женевські конвенції про захист жертв війни 1949 р.)* – сторони конфлікту максимально створюють умови та досягають згоди щодо евакуації дітей та матерів із зон оточення; дозволяють вільний пропуск продуктів харчування, одягу та товарів першої необхідності для дітей до 15 років; сторони конфлікту сприятимуть тому, щоб нейтральні країни могли приймати дітей під час конфлікту[1092]. *Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального розбещення, 2007 р.* – забезпечення та сприяння національного та міжнародного співробітництва у боротьбі із сексуальною експлуатацією та сексуальним насильством стосовно дітей[1093]. *Конвенція про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей, 2006 р.* – регулює питання щодо забезпечення негайного повернення дітей, незаконно переміщених[1094].

Особливої уваги заслуговує Стратегія Ради Європи з прав дитини (2022–2027): «Права дітей у дії: від постійного впровадження до спільних інновацій». Стратегія спрямована на просування захисту та заохочення прав дитини по всій Європі, в рамках програми «Будуємо Європу для дітей та разом з дітьми». Ця Стратегія дотримується комплексного підходу, заснованого на правах людини, який передбачає розуміння того, що права дітей є неподільними та взаємозалежними. Серед основних стратегічних цілей містяться положення, що закріплюють свободу від насильства для

[1091] Конвенція ООН про права дитини від 20 листопада 1989 року. *Відомості Верховної Ради України (ВВР).* Конвенцію ратифіковано Постановою ВР № 789-XII від 27.02.91. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text

[1092] Конвенція про захист цивільного населення під час війн. Женева, 12 серпня 1949 року. *Відомості Верховної Ради України (ВВР).* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154

[1093] Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального розбещення, 2007 р. Конвенцію ратифіковано з заявами Законом № 4988-VI від 20.06.2012. *Відомості Верховної Ради України (*ВВР). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_927#Text

[1094] Конвенція про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей, 2006 р. Конвенцію ратифіковано від 29.04.2011. *Відомості Верховної Ради України (*ВВР). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/952-2006-п

всіх дітей та права дітей у кризових та надзвичайних ситуаціях. Основні положення Стратегії впливають на удосконалення національного законодавства, оскільки законодавець може адаптувати національне законодавство до нових викликів, що виникають під час воєнного стану з урахуванням принципу найкращих інтересів дитини. Саме Стратегія спрямована на посилення захисту дітей від насильства, забезпечення доступу до освіти й медичної допомоги, підтримку дітей-переселенців та удосконалення законодавчих механізмів гарантування прав дитини в умовах збройного конфлікту[1095].

Національне законодавство України у напрямку захисту прав дитини під час воєнного стану приймається на основі міжнародних нормативно-правових актів. Норми національного законодавства визначають правовий статус дитини, забезпечують правові гарантії та механізми захисту їх прав. Серед ключових нормативно-правових актів, що регулюють відносини у сфері захисту прав дитини слід виокремити наступні : *Закон України «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 року № 2402-III* – закон визначає статус дитини яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, дитина-біженець; закріплює заборону участі дітей у воєнних діях і збройних конфліктах включаючи вербування, фінансування, матеріальне забезпечення, навчання дітей з метою використання у збройних конфліктах; зобов'язує державу вживати всіх можливих заходів для запобігання вербуванню та використанню дітей у воєнних діях і збройних конфліктах та захищати дітей, які перебувають у населених пунктах, розташованих на територіях активних та можливих воєнних (бойових) дій, та дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів[1096]. *Закон України «Про освіту» від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII* – деталізує значення терміну «безпечне освітнє середовище»; прописує державні гарантії в умовах воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану серед яких створення безпечного освітнього середовища, організацію здобуття освіти, освітнього процесу в умовах воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану (особливого періоду) у межах своєї компетенції здійснюють[1097]; *Лист МОН № 1/3845-22 від 02.04.23 року «Про*

[1095] Керівний комітет з прав дитини (CDENF). Стратегія Ради Європи з прав дитини (2022–2027): «Права дітей у дії: від постійного впровадження до спільних інновацій». URL: https://search.coe.int/cm#_Toc89770074

[1096] Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001 № 2402-III. *Відомості Верховної Ради України*. URL: https: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text

[1097] Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text

рекомендації для працівників закладів дошкільної освіти на період дії воєнного стану в Україні» – першочерговими завданнями ЗДО у воєнний час є: налагодження ефективної комунікації учасників освітнього процесу; відновлення освітнього процесу; зарахування до закладу дітей раннього та дошкільного віку із числа внутрішньо переміщених осіб за місцем тимчасового проживання; створення у ЗДО безпечних умов для всіх учасників освітнього процесу; здійснення інформаційної підтримки та психологічного супроводу учасників освітнього процесу[1098].

Аналіз чинного законодавства дає нам підстави стверджувати, що права дітей під час війни гарантовані законодавством, однак існує проблема у їх реалізації, війна створює умови, де руйнуються механізми, які забезпечують їх реальне виконання. Навіть якщо держава дотримується міжнародних норм, воєнні дії (особливо на окупованих територіях) обмежують можливість впливати на захист прав та законних інтересів дітей.

2 Виклики та особливості забезпечення реалізації прав дітей під час воєнного стану

«Триваючі бойові дії та окупація частини України Російською Федерацією спричинили масштабні порушення прав людини, завдавши мільйонам дітей невимовних страждань. Їхні права порушено в усіх сферах життя, що спричинило глибокі як фізичні, так і психологічні травми» – голова Управління Верховного комісара ООН з прав людини Фолькер Тюрк[1099]. Дійсно, війна так чи інакше заважає повноцінному розвитку кожної дитини, особливо в зоні активних бойових дій, на тимчасово окупованих та деокупованих територіях.

Вважаємо за потрібне деталізувати виклики та загрози з якими стикаються діти під час війни, що призводять до проблем реалізації їх прав:

- Значна частина території України зараз забруднена мінами та вибухонебезпечними залишками війни, що становить серйозну і тривалу небезпеку для життя й безпеки дітей. Станом на лютий 2026, з початку

[1098] Лист МОН № 1/3845-22 від 02.04.23 року «Про рекомендації для працівників закладів дошкільної освіти на період дії воєнного стану в Україні». URL: https://mon.gov.ua/npa/pro-rekomendaciyi-dlya-pracivnikiv-zakladiv-doshkilnoyi-osviti-na-period-diyi-voyennogo-stanu-v-ukrayini

[1099] Права людини для всіх всюди. Доповідь ООН детально висвітлює руйнівний вплив бойових дій на дітей в Україні. URL: https://ukraine.ohchr.org/uk/UN-report-details-devastating-impact-of-hostilities-on-children-in-Ukraine

повномасштабного вторгнення, 1394 особа постраждала через міни та вибухонебезпечні залишки війни; 385 загинули, з них діти – 22; отримали травми – 1014, з них діти – 123. Всього потенційно небезпечних територій залишається 133 тис. 300 кв. км[1100].

● Примусове залишення домівок, що призводить до багатьох серйозних наслідків, а саме: страх, тривога, хвилювання втрати друзів, звичного комфортного життя, погіршення умов життя, складнощі з адаптацією до нових умов, переривання освітнього процесу, труднощі у встановленні нових контактів. *Так, кількість зареєстрованих внутрішньо переміщених осіб (ВПО) 4609109 осіб, серед яких жінок – 2753889; чоловіки – 1855220; діти до 18 років – 808114*[1101].

● Примусове вивезення країною-агресором дітей з тимчасово окупованих територій на територію рф та надання їм російського громадянства; розлучення з родинами, примусова паспортизація, незаконне всиновлення, втрата контролю з боку України за такими дітьми та неможливість надання їм відповідного захисту. *Так, 20000 дітей депортовані до рф, повернуто 2047 дитини, зникли безвісти в умовах воєнних дій 2310 дитини (найбільше Луганська обл. – 818 дітей, Донецька обл. – 532 дитини, Херсонська обл. – 635 дітей)*[1102]*; за даними Bringkidsback 1,6 млн дітей залишаються під контролем рф – депортовані, примусово переміщені або на тимчасово окупованій території*[1103].

● Порушення права на життя та здоров'я – станом на березень 2026 року загинуло 690 дітей, поранені 2394 дитини; відкрито 146 кримінальних проваджень за фактами вчинення військовими рф сексуального насильства[1104].

● Вербування дітей, руйнівний онлайн-вплив із небезпечними наслідками в реальному житті, це проявляється залученням дітей через онлайн-платформи для участі в діях, пов'язаних з війною: атака на військові об'єкти, диверсіях, збирання інформації щодо розміщення військових об'єктів, військових частин. *Так, кількість зареєстрованих правопорушень проти основ нацбезпеки, вчиненими неповнолітніми або за їх участі*

[1100] Державна служба України з надзвичайних ситуацій. Довідка щодо заходів протимінної діяльності ДСНС України. URL: https://dsns.gov.ua/demining_map/download-pdf?date=2026-03-05&term_id=27744

[1101] «Інформаційно-обчислювальний центр Міністерства соціальної політики, сім'ї та єдності України». URL: https://www.ioc.gov.ua/en/analytics/dashboard-vpo

[1102] Офіційний сайт НПУ. Злочини вчинені військовими рф під час повномасштабного вторгнення. URL: https://npu.gov.ua/news/zlochyny-vchyneni-viiskovymy-rf-pid-chas-povnomasshtabnoho-vtorhnennia-v-ukrainu-stanom-na-17032026

[1103] Там само.

[1104] Офіційний сайт Bring Kids Back UA https://www.bringkidsback.org.ua/uk/about

наступна: 2022 рік – 3 злочини; 2023 рік – 2 злочини; 2024 рік – 31 злочин; 2025 рік – 130 злочинів[1105].

● Знищення та руйнування об'єктів цивільної інфраструктури, що призводить до втрати безпечного середовища, переривання навчального процесу, складний доступ до медичних послуг, погіршення санітарних умов, як наслідок негативний вплив на фізичне та психологічне здоров'я дітей. Так, за чотири роки війни знищено та пошкоджено 244704 житлових будинків, 4962 навчальних та виховних закладів, 1412 медичних закладів – доповідь Генерального прокурора Руслана Кравченко[1106].

● Обмеження права на освіту – руйнування інфраструктури освітніх закладів, переїзд до інших міст. На сьогоднішній день 412 закладів освіти зруйновано, 4093 закладів освіти пошкоджено. Найбільших руйнувань зазнала Донецька область (пошкоджено – 394, зруйновано – 115), Харківська область (пошкоджено – 746, зруйновано – 103), Сумська (пошкоджено – 262, зруйновано – 22), Миколаївська область (пошкоджено – 276, зруйновано – 33), Херсонська область (пошкоджено – 304, зруйновано – 80), Дніпропетровська область (пошкоджено – 507, зруйновано – 17), Луганська область (пошкоджено – 184, зруйновано – 23) та Київська область (пошкоджено – 236, зруйновано – 15)[1107].

● Безпритульні діти – діти нерідко розлучаються зі своїми батьками в хаотичних умовах конфлікту, втечі та переміщення. Батьки або інші первинні піклувальники є головним джерелом емоційної та фізичної безпеки дитини, і тому розлучення членів сім'ї може мати катастрофічні соціальні та психологічні наслідки. Безпритульні діти особливо вразливі і схильні до небезпеки зневажливого ставлення, насильства, військового вербування, сексуального посягання та інших наруг[1108].

Враховуючи сучасні виклики й загрози з якими зустрічаються наймолодші українці пропонуємо наступні обґрунтовані шляхи вирішення проблем задля забезпечення прав та найкращих інтересів дітей, які проживають в умовах війни, а саме:

– на законодавчому рівні необхідно адаптувати національне законодавство з урахуванням умов воєнного стану, врегулювати питання щодо

[1105] Голова Комітету Верховної Ради з питань свободи слова Ярослав Юрчишин. URL: https://ms.detector.media/withoutsection/post/38958/2026-02-13-kilkist-zlochyniv-nepovnolitnikh-proty-osnov natsbezpeky-za-try-roky-zrosla-v-43-razy-yurchyshyn/

[1106] Офіс Генерального прокуратура. Офіційний сайт. URL: https://www.gp.gov.ua/storage/files/9/н/12/4%20роки.pdf

[1107] Міністерство освіти і науки України. Освіта під загрозою. URL: https://saveschools.in.ua/

[1108] Machel G. The Impact of Armed Conflict on Children. New York : United Nations. 1996. 96 p. URL: http: https://digitallibrary.un.org/record/223213?v=pdf#files

посилення відповідальності за злочини проти дітей, спрощення процедури евакуації, усиновлення дітей, вивезення дітей за кордон, визначити механізм повернення дітей розлучених з сім'єю, спрощений доступ до правової допомоги. Закон повинен не тільки існувати на папері, але й практично працювати в житті кожного, особливо в умовах війни;

– розвиток механізмів психологічної допомоги – створення центрів психологічної підтримки не тільки в обласних центрах, а й в невеликих містечках; впровадження реабілітаційних програм для дітей, які пережили травматичні події війни; надання якісних психологічних послуг в межах медичних закладів та закладів освіти; навчання практикуючих психологів здійснювати із залученням міжнародних партнерів, задля запозичення європейського досвіду, оскільки відновлення психологічного здоров'я дітей є важливим аспектом кожної дитини, кожної родини та держави в цілому;

– взаємодія з міжнародними країнами, посилення міжнародної співпраці – з перших днів війни ми завдячуємо міжнародним партнерам у боротьбі з російською агресією. Питання захисту прав дітей завжди займають пріоритетне місце у будь-якій розвинутій державі світу, тому обмін досвіду між країнами вкрай необхідний. Враховуючи той факт, що багато дітей опинились за кордоном потрібно спростити механізм повернення дітей, розвивати спільні гуманітарні програми, підтримка дітей, які втратили доступ до навчання, допомога в інтегруванні дітей в інших країнах. Запровадити подальший розвиток спільних програм пов'язаних з наданням гуманітарної допомоги, посилити міжнародний контроль у цій сфері;

– здійснювати постійну підготовку суб'єктів захисту прав дітей, з урахуванням потреб сьогодення та європейського досвіду. Залучати їх до тренінгів, конференцій, вебінарів, проводити з ними курси підвищення кваліфікації задля того, щоб вони змогли надати якісну практичну допомогу дітям, які пережили травматичні події війни, розуміли потреби дітей, які опинились у кризових умовах, вміли швидко реагувати на загрози та вчасно запобігти небезпечним наслідкам. Фахівці, які пройшли підготовку, працюють більш ефективно та забезпечують своєчасне реагування на загрози, що сприяє комплексному захисту прав дітей.

Висновки

Забезпечення прав дітей, як майбутнього України, попри всі виклики та загрози, є основою сучасної державної політики України, відображеною у міжнародному та національному праві. Ратифікація Україною міжнародних документів у сфері захисту прав дітей відбулася раніше, але

не застосовувалась, оскільки потреба у врегулюванні відносин виникла під час воєнного стану.

Війна позбавила можливості дітей брати участь у житті суспільства. Діти України стикаються з додатковими перешкодами доступу до освіти, Інтернету, медичних послуг, що є порушенням їх прав. На сьогоднішній день, від кожного з нас залежить подальша доля наших дітей. Стратегія Ради Європи з прав дитини (2022–2027): «Права дітей у дії: від постійного впровадження до спільних інновацій» містить положення, що зобов'язують навчати педагогів у школах, як чуйно підходити до дітей та розмовляти з ними, як поважати їхню думку, а також як виявляти та вирішувати їхні труднощі, приділяючи особливу увагу тому, щоб жодна дитина не була забута[1109]. Ми цілком погоджуємось, що держава повинна зосереджувати свою увагу у впровадженні інновацій щодо навчання вчителів та інших фахівців чи волонтерів у системі освіти, щоб вони зосереджувалися не лише на академічній успішності дітей, а й на їхньому розумовому та емоційному розвитку та життєвих компетенціях.

Законодавець повинен своєчасно оновлювати, вдосконалювати та адаптувати законодавство у сфері захисту прав дітей з урахуванням викликів воєнного часу, забезпечуючи належні гарантії їхньої безпеки, розвитку, соціального захисту та формувати ефективні правові механізми реагування на нові загрози та ризики. Оскільки на сьогоднішній день, спостерігається розбіжність між нормативним закріпленням прав дитини та реальними можливостями їх реалізації.

Анотація

Стаття присвячена проблемам правового регулювання захисту прав дітей в умовах воєнного стану. Здійснено аналіз наукових праць, автори яких досліджували складнощі реалізації прав дітей та шляхи їх вирішення в особливих умовах воєнного стану. У науковому дослідженні сформульовані та запропоновані авторські підходи механізму забезпечення прав та найкращих інтересів дітей, які проживають в умовах війни. Встановлено, у зв'язку з військовою агресією реалізація механізмів захисту прав дітей є проблематичною, а в деяких випадках взагалі неможливою, що не відповідає міжнародним стандартам.

Доведено, забезпечення прав дітей, як майбутнього України, попри всі виклики та загрози, є основою сучасної державної політики України,

[1109] Керівний комітет з прав дитини (CDENF). Стратегія Ради Європи з прав дитини (2022–2027): «Права дітей у дії: від постійного впровадження до спільних інновацій». URL: https://search.coe.int/cm#_Toc89770074

відображеною у міжнародному та національному праві. Запропоновані шляхи вирішення проблем забезпечення прав та найкращих інтересів дітей, які проживають в умовах війни. Серед яких автором зосереджено увагу на розвитку механізмів психологічної допомоги, адаптація національного законодавства з урахуванням умов воєнного стану, посилення міжнародної співпраці, систематичне здійснення підготовки суб'єктів захисту прав дітей, з урахуванням потреб сьогодення та європейського досвіду.

Література

1. Джуган В. О. Проблеми захисту прав дітей під час воєнних дій в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 8/2022. С. 63–67. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-8/12
2. Корнінко М. В., Сухарєва А. О. Дотримання та захист прав дітей в умовах воєнного стану: роль поліцейських ювенальної превенції. *Південноукраїнський правничий часопис*. № 3. 2023. С. 9–13. DOI: https://doi.org/10.32850/sulj.2023.3.2
3. Ніколайчук С. Захист прав дітей в умовах воєнного стану: проблеми теорії та практики. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 4. С. 94–105. DOI: 10.31733/2078-3566-2022-4-94-105
4. Конвенція ООН про права дитини від 20 листопада 1989 року. *Відомості Верховної Ради України (ВВР).* Конвенцію ратифіковано Постановою ВР № 789-XII від 27.02.91 Режим доступу: URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text
5. Конвенція про захист цивільного населення під час війн. Женева, 12 серпня 1949 року. *Відомості Верховної Ради України (ВВР).* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154
6. Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального розбещення, 2007 р. Конвенцію ратифіковано з заявами Законом № 4988-VI від 20.06.2012. *Відомості Верховної Ради України (*ВВР). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_927#Text
7. Конвенція про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей, 2006 р. Конвенцію ратифіковано від 29.04.2011. *Відомості Верховної Ради України (*ВВР). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/952-2006-п
8. Керівний комітет з прав дитини (CDENF). Стратегія Ради Європи з прав дитини (2022–2027): «Права дітей у дії: від постійного впровадження до спільних інновацій». URL: https://search.coe.int/cm#_Toc89770074
9. Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001 № 2402-III. *Відомості Верховної Ради України*. URL: https: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text
10. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text

11. Лист МОН № 1/3845-22 від 02.04.23 року «Про рекомендації для працівників закладів дошкільної освіти на період дії воєнного стану в Україні» URL: https://mon.gov.ua/npa/pro-rekomendaciyi-dlya-pracivnikiv-zakladiv-doshkilnoyi-osviti-na-period-diyi-voyennogo-stanu-v-ukrayini
12. Права людини для всіх всюди. Доповідь ООН детально висвітлює руйнівний вплив бойових дій на дітей в Україні. URL: https://ukraine.ohchr.org/uk/UN-report-details-devastating-impact-of-hostilities-on-children-in-Ukraine
13. Державна служба України з надзвичайних ситуацій. Довідка щодо заходів протимінної діяльності ДСНС України. URL: https://dsns.gov.ua/demining_map/download-pdf?date=2026-03-05&term_id=27744
14. «Інформаційно-обчислювальний центр Міністерства соціальної політики, сім'ї та єдності України». URL: https://www.ioc.gov.ua/en/analytics/dashboard-vpo
15. Офіційний сайт НПУ. Злочини вчинені військовими рф під час повномасштабного вторгнення. URL: https://npu.gov.ua/news/zlochyny-vchyneni-viiskovymy-rf-pid-chas-povnomasshtabnoho-vtorhnennia-v-ukrainu-stanom-na-17032026
16. Офіційний сайт Bring Kids Back UA. URL: https://www.bringkidsback.org.ua/uk/about
17. Голова Комітету Верховної Ради з питань свободи слова Ярослав Юрчишин. URL: https://ms.detector.media/withoutsection/post/38958/2026-02-13-kilkist-zlochyniv-nepovnolitnikh-proty-osnov-natsbezpeky-za-try-roky-zrosla-v-43-razy-yurchyshyn/
18. Офіс Генерального прокуратура. Офіційний сайт. URL: https://www.gp.gov.ua/storage/files/9/н/12/4%20роки.pdf
19. Міністерство освіти і науки України. Освіта під загрозою. URL: https://saveschools.in.ua/
20. Machel G. The Impact of Armed Conflict on Children. New York : United Nations. 1996. 96 p. URL: http: https://digitallibrary.un.org/record/223213?v=pdf#files